

گزارش‌های تحلیلی

جمعیت شهری ایران و آینده آن با نگاهی به جمعیت کلان‌شهرها

در ایران، جمعیت شهرنشین سهم بالایی از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. بنابراین توجه به جمعیت شهری و ویژگی‌های جمعیتی آنها در گذشته و آگاهی نسبت به آینده برای مدیریت و برنامه‌ریزی شهری از اهمیت به سزایی برخوردار است. بدون شک هر گونه سیاست‌گذاری کلان برای جمعیت کل کشور، جمعیت شهری را نیز در آینده متحول خواهد کرد.

امروزه تمرکز زیاد جمعیت در کلان‌شهرها از جمله در پایتخت مشاهده می‌شود. به نظر می‌رسد همگام با افزایش جمعیت کل کشور، جمعیت کلان‌شهرها نیز افزایش یابد. چنانچه برنامه‌ریزی در مورد آمایش و بازتوزیع مناسب جمعیت در سطح کشور انجام نشود افزایش جمعیت در کلان‌شهرها و به ویژه شهر تهران قابل ملاحظه خواهد بود. در این حالت آیا در آینده ایجاد زیرساخت‌ها و تأمین نیازهای متفاوت اجتماعی، اقتصادی، رفاهی، بهداشتی، فرهنگی و آموزشی شهروندان در حد مطلوب امکان‌پذیر خواهد بود؟ آیا سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به ایجاد زیرساخت‌ها و بسترهای بیشتر و در حد نیاز جمعیت شهری اندیشیده‌اند؟

در طول نیم‌قرن گذشته ایران فراز و نشیب‌هایی را در سیاست‌های جمعیتی طی نموده است. پس از چند دهه از گذشت سیاست‌های کنترل مولید و اجرای برنامه‌های تنظیم خانواده، برای نخستین‌بار در سال ۱۳۸۹ بحث سیاست‌های تشویق مولید توسط دولت وقت مطرح شد که تصویب طرح "صندوق آتیه فرزندان ایران زمین" (در آغاز سال ۱۳۸۹ شمسی از سوی رئیس‌جمهور وقت طرحی پیشنهاد شد مبنی بر تأسیس صندوقی به نام "صندوق آتیه فرزندان ایران زمین" بر اساس این طرح برای متولدین سال ۱۳۸۹ و پس از آن، حساب بانکی با مبلغ یک میلیون تومان باز شده و سالانه نیز مبلغ ۱۰۰ هزار تومان به این مبلغ اضافه می‌شد و به دلیل این که نوع حساب آن سرمایه‌گذاری بود، سالانه نیز به آن سود تعلق می‌گرفت. رئیس‌جمهور از والدین فرزندان نیز درخواست کرده بود تا والدین نیز ماهانه حداقل مبلغ ۲۰ هزار تومان به حساب فرزندان واریز کنند. هدف از این اقدام در اختیار قرار گرفتن حدود ۱۲۰ میلیون تومان برای اشتغال و خرید خانه و ازدواج فرزندان عنوان شد. اما این سیاست اجرایی نشد. از مصادیق آن است. همچنین پس از انتشار نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و مشاهده روند کاهشی رشد جمعیت، دولت بیش از پیش در اجرای سیاست‌های تشویق مولید مصمم شد. این نوع تفکر و سیاست با موافقان و مخالفانی روبه رو شد. با توجه به اهمیت موضوع و نقش جمعیت شهری در اوضاع

اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور، این مقاله روند شهرنشینی ایران و آینده‌نگری آن را با تأکید بر جمعیت کلان‌شهرها را از دیدگاه جمعیت‌شناختی مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد.

روش تحقیق

تحقیق حاضر پژوهشی توصیفی، تکنیکی و آینده‌پژوهی است. با توجه به اهمیت و نقش جمعیت و اثر آن در برنامه‌ریزی‌های میان مدت اجتماعی-اقتصادی و پیش‌بینی افزایش چشم‌گیر جمعیت نقاط شهری در دهه‌های آتی، مقاله‌ی حاضر ابتدا روند تغییرات جمعیت شهری ایران را در نیم‌قرن اخیر بررسی و تحلیل می‌نماید. سپس جمعیت نقاط شهری کشور را با سناریوهای متفاوت باروری کشور و سهم جمعیت شهرنشین (کاهش، ثابت، افزایش) تا سال ۱۴۳۵ هجری شمسی پیش‌بینی می‌کند. برای پیش‌بینی جمعیت از روش ترکیبی استفاده می‌نماید. در این روش جمعیت پیش‌بینی شده بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت (پایه) است. از میان چهار عامل مذکور تنها ترکیب سنی و جنسی جمعیت در اختیار محقق بوده و تغییرات سه عامل دیگر را می‌بایست از طریق بررسی و تدوین فرضیات حدس زد. در این روش می‌بایست سطوح باروری و مرگ و میر برای سال پایه، قبلاً محاسبه و در اختیار باشد تا محقق بتواند گرایش‌های آینده آنها را نیز برآورد کند و به‌عنوان فرضیات پیش‌بینی جمعیت مطرح سازد. این فرضیات باید با توجه به فاصله‌های زمانی در گروه‌بندی‌های سنی برای سال‌های آینده محاسبه شوند (زنجانی: ۱۳۷۶، ۲۶۱).

بعداز آینده‌نگری جمعیت کل کشور به تفکیک مناطق شهری و روستایی با روش سهمی (ثابت در تمامی سناریوها) جمعیت هریک از کلان‌شهرها تعیین می‌شود.

اطلاعات مورد نیاز این تحقیق نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ و نیز برخی آمارهای ثبتی است.

جمعیت ایران و شهرنشینی در گذر زمان

مطالعه‌ی تغییرات تعداد و حجم جمعیت ایران از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد، در این دوره، حدود ۶۱ میلیون نفر به جمعیت اضافه شده است. در این دوره ۶۰ ساله به طور متوسط سالانه بیش از یک میلیون نفر به جمعیت کشور افزوده شده است. رشد جمعیت ایران تا شروع انقلاب اسلامی روندی کاهنده و پس از انقلاب اسلامی افزایش یافته به طوری که در دهه‌ی ۶۵-۱۳۵۵ به یکباره به رشدی نزدیک ۴ درصد رسیده که در تاریخ تحولات جمعیتی ایران بی‌سابقه بوده است. البته در دهه ۶۵-۱۳۵۵ مهاجرین بسیاری وارد کشور شدند، اگر تأثیر مربوط به معادین عراقی و به خصوص ورود پناهندگان افغانی به کشور را از رقم رشد سالانه ۴ درصد کسر شود میزان رشد طبیعی سالانه جمعیت به رقمی حدود ۳/۲ درصد می‌رسد که میزان رشد بالای جمعیت را نشان می‌دهد (میرزایی: ۱۳۸۴، ۱۲۴).

عوامل متعددی در افزایش رشد جمعیت کشور در دهه‌ی ۱۳۶۵-۱۳۵۵ دخیل بوده‌اند که از جمله آنها می‌توان به تغییرات اعمال شده در سیاست‌های کنترل جمعیت پس از انقلاب اسلامی و اجرای سیاست‌های تشویق موالید اشاره نمود. با انتشار نتایج سرشماری ۱۳۶۵ و مشاهده‌ی رشد بالای جمعیت طی دهه‌ی ۱۳۱۳۶۵-۱۳۴۵ دولت به سنگینی بار افزایش جمعیت پی‌برد و نگران تأمین نیازهای مختلف آن در سال‌های آتی شد. بنابراین به فکر احیای سیاست قدیمی کنترل جمعیت افتاد (اولین بار در اواسط دهه‌ی ۱۳۴۰ به طور رسمی اجرا شده بود). دولت در خرداد ۱۳۶۷، سیاست تحدید موالید را اعلام و متعاقب آن برنامه‌های تنظیم خانواده را اجرا نمود. با موفقیت اجرای سیاست‌های تنظیم خانواده، روند باروری در دهه‌های ۱۳۷۵-۱۳۶۵ و ۱۳۸۵-۱۳۷۵ نازل چشمگیری یافت، به گونه‌ای که کاهش تعداد موالید رشد سالانه‌ی جمعیت کشور را، از ۳/۹ درصد در دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵، به ۱/۶۱ درصد در دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵ رسانید (زنجانی و

همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲). این روند کاهشی تا سال ۱۳۹۵ نیز ادامه داشت به این ترتیب که متوسط رشد سالانه جمعیت کشور در دوره زمانی ۱۳۹۵-۱۳۹۰ به رقم ۱/۲۴ درصد رسید.

در تمام سال‌های سرشماری رشد جمعیت شهری کشور به مراتب بالاتر از رشد جمعیت کل کشور بوده است. به گونه‌ای که در فاصله‌ی نخستین سرشماری تا آخرین سرشماری جمعیت شهری کشور حدود ۱۰ برابر شد در حالی که جمعیت کل کشور بیش از ۴ برابر شد. این ارقام حکایت از رشد شتابان جمعیت شهری ایران در شصت سال اخیر دارد. البته متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در فواصل سال‌های سرشماری یکسان نبوده است. حداکثر میزان رشد سالانه در این مدت، مربوط به سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵، با مقدار ۵/۴ درصد و حداقل آن مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ با مقدار ۱/۹۷ درصد بوده است.

جدول ۱- متوسط رشد سالانه جمعیت کشور و نقاط شهری: ۱۳۳۵-۱۳۹۵

سال	جمعیت	متوسط رشد سالانه	
		دوره	درصد
کل کشور			
۱۳۳۵	۱۸'۹۵۴'۷۰۴	-	-
۱۳۴۵	۲۵'۷۸۸'۷۲۲	۱۳۳۵-۱۳۴۵	۳/۱۳
۱۳۵۵	۳۳'۷۰۸'۷۴۴	۱۳۴۵-۱۳۵۵	۲/۷۱
۱۳۶۵	۴۹'۴۴۵'۰۱۰	۱۳۴۵-۱۳۶۵	۳/۹۱
۱۳۷۵	۶۰'۰۵۵'۴۸۸	۱۳۶۵-۱۳۷۵	۱/۹۶
۱۳۸۵	۷۰'۴۹۵'۷۸۲	۱۳۷۵-۱۳۸۵	۱/۶۲
۱۳۹۰	۷۵'۱۴۹'۶۶۹	۱۳۸۵-۱۳۹۰	۱/۲۹
۱۳۹۵	۷۹'۹۲۶'۲۷۰	۱۳۹۰-۱۳۹۵	۱/۲۴
نقاط شهری			
۱۳۳۵	۵'۹۵۳'۵۶۳	-	-
۱۳۴۵	۹'۷۹۴'۲۴۶	۱۳۳۵-۱۳۴۵	۵/۱۰
۱۳۵۵	۱۵'۸۵۴'۶۸۰	۱۳۴۵-۱۳۵۵	۴/۹۳

۵/۴۱	۱۳۴۵-۱۳۶۵	۲۶'۸۴۴'۵۶۱	۱۳۶۵
۳/۲۱	۱۳۶۵-۱۳۷۵	۳۶'۸۱۷'۷۸۹	۱۳۷۵
۲/۷۴	۱۳۷۵-۱۳۸۵	۴۸'۲۵۹'۹۶۴	۱۳۸۵
۲/۱۴	۱۳۸۵-۱۳۹۰	۵۳'۶۴۶'۶۶۱	۱۳۹۰
۱/۹۷	۱۳۹۰-۱۳۹۵	۵۹'۱۴۶'۸۴۷	۱۳۹۵

شکل ۱- جمعیت کل کشور و مناطق شهری ایران : ۹۵-۱۳۳۵

۱. روند شهرنشینی در جهان و ایران

نسبت شهرنشینی در سطح جهان رو به افزایش است و در دهه‌های اخیر سرعت بیشتری به خود گرفته است. در سطح جهانی در سال ۲۰۰۸ برای نخستین بار، انتقال شهری به وقوع پیوست، به بیانی دیگر بیش از نیمی از جمعیت جهان (۳ میلیارد و ۳۰۰ میلیون نفر) در مناطق شهری زندگی می‌کردند، بر این اساس سازمان ملل، سال ۲۰۰۸ را سال شهرنشینی نامید. این موضوع در حالی است که انتقال شهری برای ایران در سال ۱۳۵۹ رخ داد. به بیانی دیگر در طی ۶۰ سال گذشته روند شهرنشینی و روستانشینی در ایران یک الگوی ضربدری را به تصویر می‌کشد. نسبت شهرنشینی در ایران روبه افزایش است و انتظار می‌رود در آینده نیز به روند صعودی خود ادامه دهد. بنابراین آگاهی نسبت به تعداد، ساختار و ترکیب جمعیت شهرنشین در آینده، برای برنامه‌ریزان و مدیران شهری اهمیت دارد.

در سال ۲۰۲۰ میلادی، در سطح جهان نسبت شهرنشینی برابر ۵۶/۲ درصد، در مناطق توسعه‌یافته ۷۹/۱ درصد و در مناطق کمتر توسعه‌یافته ۵۱/۷ درصد برآورد شده است. (سازمان ملل متحد، بخش جمعیت: بر اساس برآورد سال ۲۰۱۸).

بررسی نتایج سرشماری‌ها نشان می‌دهد که نسبت شهرنشینی در کل کشور در فاصله سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ روندی صعودی داشته است. طی نیم‌قرن گذشته جمعیت نقاط شهری حدود ۱۰ برابر شده، در حالی که طی همین مدت جمعیت روستایی ۱/۶ برابر شده است. از جمله عوامل مؤثر در این امر تمرکز سرمایه در شهرهای بزرگ، عدم ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی، گسترش فعالیت‌های خدماتی در مناطق شهری، ایجاد برخی از صنایع در حاشیه شهرها و مکانیزه شدن کشاورزی در برخی از نقاط روستایی و در نتیجه مهاجرت روستاییان به شهرها، ادغام تعدادی از نقاط روستایی اطراف شهرها به مجموعه شهرها و تبدیل برخی از نقاط روستایی به شهر هستند.

علاوه بر این، توزیع شهرها و به تبع آن تمرکز جمعیت شهری در نقاط مختلف کشور یکسان نیست. مناطق شمالی، غربی و جنوب غربی کشور علاوه بر برخورداری از آب و هوای مناسب و موقعیت جغرافیایی خاص، مهد نخستین کانون‌های یکجانشینی و تمدن شهری بوده و همواره از نقاط پرجمعیت کشور محسوب می‌شده‌اند و در حال حاضر نیز بیشترین نسبت از جمعیت کشور را دارا هستند (زنجانی، ۱۳۷۱: ۱۹). شایان ذکر است که در تعریف جمعیت شهری در ایران بیشترین تمرکز بر تعداد جمعیت است در حالی که می‌بایست بر اساس استانداردهای جهانی به زیرساخت‌ها و امکانات متعدد رفاهی، فرهنگی، بهداشتی، سکونت‌گاهی و ... توجه نمود.

جدول ۲ - وضعیت شهرنشینی در ایران طی نیم قرن اخیر						
شرح	تعداد استان	تعداد شهر	میانگین تعداد شهرهای هر استان	نسبت شهرنشینی	تعداد شهرهای دارای بیش از یک میلیون نفر جمعیت	
۱۳۳۵	۱۳	۱۹۹	۱۵/۳	۳۱/۴	۱ شهر (تهران)	
۱۳۴۵	۲۱	۲۷۲	۱۳	۳۸/۰	۱ شهر (تهران)	
۱۳۵۵	۲۳	۳۷۳	۱۶/۲	۴۷/۰	۱ شهر (تهران)	
۱۳۶۵	۲۴	۴۹۶	۲۰/۷	۵۴/۳	۴ شهر (تهران، مشهد، تبریز و اصفهان)	
۱۳۷۵	۲۶	۶۱۲	۲۳/۵	۶۱/۳	۵ شهر (تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز)	
۱۳۸۵	۳۰	۱۰۱۶	۳۳/۹	۶۸/۵	۶ شهر (تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، شیراز و کرج)	
۱۳۹۰	۳۱	۱۱۳۹	۳۶/۷	۷۱/۴	۸ شهر (تهران، مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم)	
۱۳۹۵	۳۱	۱۲۴۲	۴۰/۱	۷۴/۰	۸ شهر (تهران، مشهد، اصفهان، کرج، تبریز، شیراز، اهواز و قم)	

مطالعات نشان می‌دهد که تعداد شهرهای کشور از ۱۹۹ نقطه در سال ۱۳۳۵ به ۱۲۴۲ نقطه در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. پرجمعیت‌ترین شهرهای کشور در سال ۱۳۹۵ با بیش از یک میلیون نفر جمعیت به ترتیب تهران، مشهد، اصفهان، کرج، شیراز، تبریز، اهواز و قم بوده‌اند که در مجموع ۲۰/۷۵ میلیون نفر یا ۳۵/۱ درصد از جمعیت شهرنشین کشور را در خود جای داده‌اند.

جدول ۳ - جمعیت شهرهای بزرگ ایران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ (جمعیت به هزار نفر)									
رتبه	شهر	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
۱	تهران	۱۵۶۰/۹	۲۷۱۹/۷	۴۵۳۲/۰	۶۰۴۲/۶	۶۷۵۸/۸	۷۸۰۳/۹	۸۱۵۴/۱	۸۶۹۳/۷
۲	مشهد	۲۴۲/۰	۴۰۹/۶	۶۶۷/۸	۱۴۶۳/۵	۱۸۸۷/۴	۲۴۲۷/۳	۲۷۶۶/۳	۳۰۰۲/۱
۳	اصفهان	۲۵۴/۷	۴۲۴/۰	۶۶۵/۱	۹۸۶/۸	۱۲۶۱/۶	۱۶۰۲/۱	۱۷۵۱/۶	۱۹۶۱/۳
۴	کرج	۱۵/۴	۴۴/۲	۱۳۷/۹	۲۷۱/۵	۹۴۱/۰	۱۳۸۶/۰	۱۴۹۵/۰	۱۵۹۲/۵

۱۵۶۵/۶	۱۴۶۰/۷	۱۳۲۷/۳	۱۰۵۲/۰	۸۴۸/۳	۴۲۵/۸	۲۶۹/۹	۱۷۰/۷	شیراز	۵
۱۵۵۸/۷	۱۶۱۴/۶	۱۳۹۸/۱	۱۱۹۱/۰	۹۷۵/۱	۵۹۸/۰	۴۰۳/۴	۲۹۰/۰	تبریز	۶
۱۲۰۲/۱	۱۰۷۴/۰	۹۶۴/۷	۷۷۷/۷	۵۴۴/۳	۲۴۲/۷	۱۳۴/۳	۹۶/۵	قم	۷
۱۱۸۴/۸	۱۱۱۲/۰	۹۸۵/۶	۸۰۵/۰	۵۷۹/۸	۳۳۴/۴	۲۰۶/۴	۱۲۰/۱	اهواز	۸
۲۰۷۵۸/۹	۱۷۷۹۱/۵	۱۴۶۸۰/۰	۱۱۷۱۱/۸	۷۶۰۲/۸	۴۶۱۱/۶	۲۷۴۹/۴	۲۷۴۹/۴		جمع

بررسی جمعیت ۸ شهر بزرگ کشور و درصد آن در مقایسه با جمعیت شهرنشین طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۳۵ نشان‌دهنده ناهماهنگی بین اندازه‌ی شهرها و تمرکز جمعیت شهری در چند شهر بزرگ است. به طوری که در سال ۱۳۳۵ حدود ۴۶/۲ درصد و در سال ۱۳۴۵ معادل ۴۷/۱ درصد، در سال ۱۳۵۵ در سال برابر ۴۸/۰ درصد و در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ به ترتیب ۴۳/۶، ۳۹/۹، ۳۹/۹ و ۳۶/۲ و ۳۵/۱ درصد کل جمعیت نقاط شهری کشور در این ۸ شهر متمرکز بوده‌اند (جداول ۲ و ۳).

چنانچه شهرهای بیش از یک میلیون نفر به‌عنوان کلان‌شهر در نظر گرفته شوند در این حالت در سال ۱۳۹۵ بیش از یک‌چهارم جمعیت کشور در کلان‌شهرها زندگی می‌کردند. سهم جمعیت کلان‌شهرها از جمعیت شهری کشور نیز ۳۵/۱ درصد بوده است. البته تمرکز در این شهرها نیز کاملاً نامتناسب بوده است به این ترتیب که جمعیت شهر تهران به‌عنوان اولین کلان‌شهر ایران سه برابر جمعیت مشهد (به‌عنوان دومین کلان‌شهر) و هشت برابر اهواز (به‌عنوان هشتمین کلان‌شهر) در سال ۱۳۹۵ بوده است (شکل ۲). در سال ۱۳۹۵ از هر ۱۰۰ نفر جمعیت ساکن در ایران ۱۱ نفر در شهر تهران زندگی می‌کردند.

پیش‌بینی جمعیت کل کشور و مناطق شهری تا افق ۱۴۳۵ هجری شمسی

پژوهش حاضر پیش‌بینی جمعیت ایران به‌تفکیک مناطق شهری و روستایی را با سه سناریو کاهش میزان باروری کل (فرض متوسط تعداد ۱/۵ فرزند)، تثبیت میزان باروری کل در سطح جانشینی (۲/۱ فرزند) و نیز افزایش میزان باروری کل (افزایش بالاتر از سطح جانشینی متوسط تعداد ۲/۵ فرزند) ارائه می‌نماید.

در سال ۱۳۹۵ امیدزندگی در بدو تولد برای مردان ۷۲/۰ سال و برای زنان ۷۵/۷ سال برآورد شده است. بر اساس روند گذشته و ادامه‌ی بهبود وضع تغذیه و پیشرفت بهداشت جمعیت کشور و جوان بودن ساختار سنی کشور پیش‌بینی می‌شود که این نسبت در سال ۱۴۳۵ هجری شمسی برای مردان به ۷۷/۴ سال و برای زنان به ۸۱/۶ سال برسد.

جمعیت کشور به تفکیک جنس و گروه‌های سنی ۵ ساله حاصل از نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، پس از ارزیابی ساختار سنی و جنسی جمعیت پایه و اطمینان نسبت به صحت و سقم داده‌های سرشماری، به‌عنوان جمعیت پایه این پیش‌بینی در نظر گرفته شده است. بررسی‌های متعدد نشان داد که جمعیت صفر ساله سرشماری ۱۳۹۵ بالغ بر ۱۱۱ هزار کم‌شماری داشته است. بنا براین با توجه به این واقعیت جمعیت صفر ساله با استفاده از مدل‌های جمعیتی تسطیح شده پس جمعیت پایه این پیش‌بینی هموارسازی شده است.

برای پیش‌بینی جمعیت به روش ترکیبی لازم است تا اطلاعات ترکیب سنی و جنسی مهاجران بین‌المللی را به دست آورد و در این مورد اطلاعات قابل قبولی در ایران وجود ندارد، لذا در این پیش‌بینی از فرضیه‌ی مهاجرت صرف نظر شده است. در واقع فرض بر این است که تقریباً تعداد ورودی و خروجی جمعیت از کشور محدود و نیز با هم برابر بوده و جابه‌جایی جمعیت تأثیر معنی‌داری در حجم و ساختار جمعیت کشور نخواهد داشت.

پس از تعیین سناریوهای پیش‌بینی جمعیت کل کشور، فروض میزان شهرنشینی بررسی شد. از آنجایی که تغییر و تحول محدوده‌های جغرافیایی امری اجتناب‌ناپذیر است، در پیش‌بینی جمعیت به تفکیک نقاط شهری و روستایی این موضوع مورد توجه قرار گرفت. البته با توجه به سیاست‌های آتی کشور به سوی کاهش تبدیل و تحول نقاط روستایی به شهری در سال‌های آینده، اثر این عامل کمتر لحاظ شد. در نهایت با توجه به سری زمانی شهرنشینی کشور در نیم‌قرن اخیر و نیز رشد طبیعی جمعیت، میزان شهرنشینی کشور در فواصل زمانی ۵ ساله آینده‌نگری شد (قابل ذکر است افزایش نسبت شهرنشینی بر اساس تابع نمایی مورد توجه قرار گرفت).

بر اساس پیش‌بینی حاضر میزان شهرنشینی کشور از مقدار ۷۴/۰ درصد در سال ۱۳۹۵ به مقدار ۸۲/۵ درصد در سال ۱۴۳۵ شمسی خواهد رسید (شکل ۳). بنابراین ملاحظه می‌شود بیشترین رشد جمعیت متعلق به مناطق شهری کشور خواهد بود. از جمله دلایل چنین رشدی اثرات رشد طبیعی جمعیت و جذب مهاجران از مناطق روستایی و نیز تغییر و تحول تغییرات سیاسی در محدوده‌های شهری کشور خواهد بود. همان‌طور که قبلاً ذکر شد با توجه به سیاست‌های آتی کشور در خصوص به حداقل رساندن کاهش تغییرات محدوده‌های سیاسی، در این پیش‌بینی این تغییرات در حداقل مقدار ممکن خود لحاظ شد. به این ترتیب تغییرات جمعیت مناطق روستایی بیشتر با توجه به رشد طبیعی آن در سال‌های آتی منظور شد.

شکل ۳- آینده‌نگری نسبت شهرنشینی و روستانشینی در ایران: ۱۳۹۵-۱۴۳۵

برای پیش‌بینی کلان‌شهرها از روش سهمی و نیز سه سناریو مورد بحث برای جمعیت کل کشور استفاده شد. به این ترتیب فرض شد سهم کلان‌شهرها در سال ۱۳۹۵ تا سال ۱۴۳۵ ثابت باقی بماند و متناسب با جمعیت شهری پیش‌بینی شده کل کشور (بر اساس سه سناریو کاهش باروری، باروری سطح جانشینی و افزایش باروری) افزایش یابند.

۱. نتایج پیش‌بینی

در پیش‌بینی جمعیت به روش ترکیبی، اطلاعات جمعیتی متعددی برای سال‌های مورد نظر به دست می‌آید، لیکن با توجه به اهداف طرح حاضر تعدادی از اطلاعات مرتبط با تعداد جمعیت بیان می‌شود.

بر اساس بررسی حاضر در صورت تحقق سناریو اول یعنی ادامه کاهش میزان باروری کل تا سطح ۱/۵ فرزند، جمعیت کل کشور در سال ۱۴۳۵ هجری شمسی برابر با ۹۵,۷۴۸,۲۰۵ نفر، با سناریو ثابت ماندن میزان باروری کل در سطح جانشینی یعنی ۲/۱ فرزند برابر با

۱۰۴,۲۲۱,۵۹۵ نفر و با سناریو یعنی افزایش باروری کل در سطحی بالاتر از جانشینی یعنی ۲/۵ فرزند برابر ۱۱۰,۱۰۹,۰۹۵ نفر خواهد شد.

جدول ۴ - پیش‌بینی تعداد جمعیت کل کشور با سه سناریو: ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵			
سال‌های پیش‌بینی	سناریو اول کاهش میزان باروری کل (۱/۵ فرزند)	سناریو دوم تثبیت میزان باروری کل (۲/۱ فرزند)	سناریو سوم بالاتر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند)
۱۳۹۵	۸۰'۰۳۸'۱۶۷	۸۰'۰۳۸'۱۶۷	۸۰'۰۳۸'۱۶۷
۱۴۰۰	۸۴'۵۹۵'۵۹۶	۸۴'۷۴۹'۴۶۹	۸۴'۸۵۲'۰۵۲
۱۴۰۵	۸۸'۲۸۳'۱۹۶	۸۸'۸۱۵'۸۳۰	۸۹'۱۷۰'۹۲۱
۱۴۱۰	۹۱'۱۱۰'۵۵۷	۹۲'۲۲۳'۰۷۳	۹۲'۹۶۴'۷۵۱
۱۴۱۵	۹۳'۳۳۰'۶۵۸	۹۵'۲۵۵'۱۴۱	۹۶'۵۳۸'۸۵۲
۱۴۲۰	۹۵'۰۹۳'۱۵۴	۹۸'۱۲۹'۶۵۰	۱۰۰'۱۶۲'۱۰۶
۱۴۲۵	۹۶'۲۶۳'۶۴۶	۱۰۰'۷۶۵'۴۹۸	۱۰۳'۸۰۱'۰۵۳
۱۴۳۰	۹۶'۵۳۷'۴۷۹	۱۰۳'۸۵۶'۰۷۰	۱۰۷'۱۷۱'۰۵۹
۱۴۳۵	۹۵'۷۴۸'۲۰۵	۱۰۴'۲۲۱'۵۹۵	۱۱۰'۱۰۹'۰۹۵

جدول ۵ - پیش‌بینی تعداد جمعیت مناطق شهری با سه سناریو: ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵			
سال‌های پیش‌بینی	سناریو اول کاهش میزان باروری کل (۱/۵ فرزند)	سناریو دوم تثبیت میزان باروری کل (۲/۱ فرزند)	سناریو سوم بالاتر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند)
۱۳۹۵	۵۹'۲۲۶'۲۳۰	۵۹'۲۲۶'۲۳۰	۵۹'۲۲۶'۲۳۰

جدول ۵- پیش‌بینی تعداد جمعیت مناطق شهری با سه سناریو: ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵			
سال‌های پیش‌بینی	سناریو اول کاهش میزان باروری کل (۱/۵ فرزند)	سناریو دوم تثبیت میزان باروری کل (۲/۱ فرزند)	سناریو سوم پالانتر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند)
۱۴۰۰	۶۴'۳۷۷'۲۴۸	۶۴'۴۹۴'۳۴۶	۶۴'۵۷۲'۴۱۲
۱۴۰۵	۶۸'۹۴۹'۱۷۶	۶۹'۳۶۵'۱۶۴	۶۹'۶۴۲'۴۸۹
۱۴۱۰	۷۲'۵۲۴'۰۰۴	۷۳'۴۰۹'۵۶۶	۷۳'۹۹۹'۹۴۲
۱۴۱۵	۷۵'۱۳۱'۱۷۹	۷۶'۶۸۰'۳۸۹	۷۷'۷۱۳'۷۷۶
۱۴۲۰	۷۷'۰۲۴'۶۴۵	۷۹'۴۸۵'۰۱۷	۸۱'۱۳۱'۳۰۶
۱۴۲۵	۷۸'۴۵۴'۸۷۱	۸۲'۱۲۳'۸۸۱	۸۴'۵۹۷'۸۵۹
۱۴۳۰	۷۹'۱۶۰'۷۳۳	۸۴'۳۴۱'۹۷۷	۸۷'۸۸۰'۲۶۸
۱۴۳۵	۷۸'۹۹۲'۲۶۹	۸۵'۹۸۲'۸۱۶	۹۰'۸۴۰'۰۰۳

از آنجایی که در ایران تغییر و تحول محدوده‌های جغرافیایی امری اجتناب‌ناپذیر است، در پیش‌بینی جمعیت به تفکیک نقاط شهری و روستایی این موضوع مورد توجه قرار گرفت. برای این منظور با توجه به سری زمانی شهرنشینی کشور در نیم‌قرن اخیر و نیز رشد طبیعی جمعیت میزان شهرنشینی کشور در فواصل زمانی ۵ ساله پیش‌بینی شد. بر این اساس جمعیت شهری کشور در سال ۱۴۳۵ حداقل برابر ۷۸,۹۹۲,۲۶۹ نفر و حداکثر برابر ۹۰,۸۴۰,۰۰۳ نفر خواهد بود. به عبارتی با اعمال هرگونه تدبیر جمعیتی، در آینده جمعیت شهری کشور افزایش خواهد یافت و فقط تفاوت در شدت افزایش خواهد بود.

بر اساس پیش‌بینی حاضر میزان شهرنشینی کشور از مقدار ۷۴ درصد در سال ۱۳۹۵ به در حدود ۸۲/۵ درصد در سال ۱۴۳۵ شمسی خواهد رسید (شکل ۳). بنابراین ملاحظه می‌شود بیشترین رشد جمعیت کشور متعلق به مناطق شهری خواهد بود. از جمله دلایل چنین رشدی اثرات رشد طبیعی جمعیت و جذب مهاجران از مناطق روستایی و نیز تغییر و تحول تغییرات سیاسی در محدوده‌های شهری کشور است.

شکل ۴ - پیش‌بینی نسبت شهرنشینی و روستانشینی ایران در سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵

نتایج پیش‌بینی حاکی از آن است با توجه به هر سناریو، متوسط رشد سالانه جمعیت در دوره‌های ۵ ساله متفاوت خواهد بود. طبیعی است که در هر حالت رشد جمعیت به سیر نزولی خود ادامه خواهد داد. به این ترتیب که اگر تعداد موالید بیشتر شود، این سیر نزولی کندتر خواهد شد. به هر حال، در دوره زمانی ۴۰ ساله ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵ حداقل متوسط رشد سالانه جمعیت شهری ۰/۷۲ و حداکثر ۱/۰۸

درصد خواهد بود. همچنین با توجه به آغاز موج دوم رشد جمعیت در ایران و وقوع پدیده‌ی گشتاوری جمعیت و پیش‌بینی ادامه روند آن حداقل تا سه دهه‌ی آینده، در بدترین حالت (سناریو ۱/۵ فرزند) پیش‌بینی می‌شود، رشد جمعیت شهری کشور تا سال ۱۴۳۰ به صفر نخواهد رسید. این امر تحت تأثیر رشد طبیعی جمعیت مناطق شهری، مهاجرت پذیری و نیز تغییر و تحول محدوده‌های جغرافیایی در اثر جذب مناطق روستایی به مناطق شهری خواهد بود. در واقع این پیش‌بینی می‌تواند به بسیاری از نگرانی‌های موجود در زمینه کاهش شدید رشد جمعیت خاتمه دهد.

جدول ۶ - برآورد رشد جمعیت مناطق شهری کشور با چهار فرض پیش‌بینی: ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵			
سال‌های پیش‌بینی	فرض اول کاهش میزان باروری کل (۱/۵ فرزند)	فرض دوم تثبیت میزان باروری کل (۲/۱ فرزند)	فرض سوم بالا تر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند)
۱۴۰۰-۱۳۹۵	۶۸/۱	۷۲/۱	۱/۷۴
۱۴۰۵-۱۴۰۰	۳۸/۱	۴۷/۱	۱/۵۲
۱۴۱۰-۱۴۰۵	۰۲/۱	۱۴/۱	۱/۲۲
۱۴۱۵-۱۴۱۰	۷۱/۰	۸۸/۰	۹۸/۰
۱۴۲۰-۱۴۱۵	۰۵/۰	۷۲/۰	۸۶/۰
۱۴۲۵-۱۴۲۰	۳۷/۰	۶۶/۰	۸۴/۰
۱۴۳۰-۱۴۲۵	۱۸/۰	۵۳/۰	۷۶/۰
۱۴۳۵-۱۴۳۰	-۰۴/۰	۳۹/۰	۶۶/۰
۱۴۴۵-۱۳۹۵	۷۲/۰	۹۴/۰	۰۸/۱

نتایج نشان می‌دهد با اعمال هرگونه سیاست و تدبیر جمعیتی، جمعیت مناطق شهری افزایش خواهد داشت به این ترتیب که با فرض حداقل (کاهش باروری) با کندترین سرعت و با فرض حداکثر (ایده‌آل افزایش باروری) با تندترین سرعت افزایش خواهد داشت. فرض تثبیت باروری در سطح جانشینی حالت بیابین را خواهد داشت. بدیهی است که در مقابل مناطق روستایی رشد جمعیتی منفی را تجربه خواهند کرد. هرچند که رشد طبیعی (ذاتی) جمعیت در این مناطق مثبت خواهد بود. (رشد منفی نقاط روستایی بیشتر تحت تأثیر تغییر و تحول محدوده‌های روستایی به محدوده‌های شهری و مهاجرت فرستی اتفاق خواهد افتاد.)

جدول ۷- توزیع درصدی جمعیت گروه‌های وسیع سنی مناطق شهری کشور با سه فرض پیش‌بینی: ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۵										
سال‌های پیش‌بینی	فرض اول			فرض دوم			فرض سوم			برخی صاحب‌نظران همچون پترسون، با توجه به تغییرات ساخت سنی برخی جوامع و سالخورده شده جمعیت آن‌ها با عنوان خاکستری شدن جمعیت یاد کرده‌اند و آن را ثمره دو عامل در روندهای طولانی‌مدت جمعیت دانسته‌اند: اول تمایل خانواده‌ها به داشتن فرزند کمتر و دوم زنده ماندن افراد بیشتر (ضرغامی، ۱۳۹۴: ۴).
	کاهش میزان باروری کل (۱/۵ فرزند)	تثبیت میزان باروری کل (۲/۱ فرزند)	بالاتر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند)	۰-۱۴	۱۵-۶۴	+۶۵	۰-۱۴	۱۵-۶۴	+۶۵	
۱۳۹۵	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱	۲۳/۱۱
۱۴۰۰	۲۳/۴۷	۲۳/۶۰	۲۳/۶۹	۲۳/۶۰	۲۳/۶۰	۲۳/۶۰	۲۳/۶۹	۲۳/۶۹	۲۳/۶۹	۲۳/۶۹
۱۴۰۵	۲۲/۴۱	۲۲/۸۶	۲۳/۱۶	۲۲/۸۶	۲۲/۸۶	۲۲/۸۶	۲۳/۱۶	۲۳/۱۶	۲۳/۱۶	۲۳/۱۶
۱۴۱۰	۲۰/۱۶	۲۱/۱۰	۲۱/۷۰	۲۱/۱۰	۲۱/۱۰	۲۱/۱۰	۲۱/۷۰	۲۱/۷۰	۲۱/۷۰	۲۱/۷۰
۱۴۱۵	۱۸/۰۴	۱۹/۴۹	۲۰/۴۳	۱۹/۴۹	۱۹/۴۹	۱۹/۴۹	۲۰/۴۳	۲۰/۴۳	۲۰/۴۳	۲۰/۴۳
۱۴۲۰	۱۹/۹۳	۱۸/۸۹	۲۰/۱۴	۱۸/۸۹	۱۸/۸۹	۱۸/۸۹	۲۰/۱۴	۲۰/۱۴	۲۰/۱۴	۲۰/۱۴
۱۴۲۵	۱۶/۴۶	۱۹/۰۱	۲۰/۶۱	۱۹/۰۱	۱۹/۰۱	۱۹/۰۱	۲۰/۶۱	۲۰/۶۱	۲۰/۶۱	۲۰/۶۱
۱۴۳۰	۱۶/۰۳	۱۹/۲۳	۲۱/۲۲	۱۹/۲۳	۱۹/۲۳	۱۹/۲۳	۲۱/۲۲	۲۱/۲۲	۲۱/۲۲	۲۱/۲۲
۱۴۳۵	۲۵/۲۹	۱۹/۱۶	۲۱/۵۷	۱۹/۱۶	۱۹/۱۶	۱۹/۱۶	۲۱/۵۷	۲۱/۵۷	۲۱/۵۷	۲۱/۵۷

آمار و ارقام حکایت از جوانی جمعیت شهری ایران امروز دارد اما انتظار می‌رود در اوایل دهه ۱۴۰۰ شمسی ایران با پدیده‌ی سالخوردگی جمعیت رو به رو شود. بخشی از جوانی جمعیت شهری را می‌توان با مهاجرت جمعیت جوان و در سن کا و تحصیل مناطق روستایی به شهری تحلیل نمود. چنانچه میزان باروری کل روند افزایشی به خود بگیرد سرعت سالخوردگی جمعیت شتاب کمتری را به خود خواهد گرفت.

بر اساس پیش‌بینی انجام شده در سال ۱۴۳۵ هجری شمسی ساختمان سنی و جنسی جمعیت شهری به اشکال زیر خواهد بود:

در صورت تحقق سناریو اول، شکل هرم سنی استوانه‌ای خواهد بود. به عبارتی تعداد کودکان و نوجوانان تفاوت چشمگیری با افراد سالخورده نخواهد داشت. در این حالت رشد جمعیت بسیار کند خواهد بود.

در صورت عملی شدن سناریو دوم، شکل هرم سنی نامرتب خواهد بود. به بیانی دیگر ساختمان سنی جنسی جمعیت در حال گذار از جمعیت جوان به جمعیت سالخورده خواهد بود. در این حالت رشد جمعیت آهسته خواهد بود.

در صورت تحقق سناریو سوم، شکل هرم سنی مجدداً مثلثی شکل خواهد شد. به بیانی دیگر قاعده هرم سنی وسیع و رأس آن جمع شده، یعنی تعداد زیادی از افراد در سنین کودکی و نوجوانی قرار خواهد داشت. در این حالت رشد جمعیت سریع‌تر خواهد بود.

شکل ۵- هرم سنی جمعیت شهری کشور با سه سناریو پیش‌بینی در افق ۱۴۳۵

چنانچه سهم کلان‌شهرها نسبت به کل جمعیت شهرنشین در سال ۱۳۹۵ محاسبه شده و فرض شود که در سال ۱۴۳۵ نیز همین سهم ثابت باقی بماند، می‌توان به طور فرضی جمعیت ۹ کلان‌شهر کشور را با سه سناریو (کاهش، تثبیت و افزایش باروری) پیش‌بینی نمود. شایان ذکر است که شهر کرمانشاه در سال ۱۳۹۵ دارای ۹۴۶۶۵۱ نفر جمعیت بوده لذا با توجه به نزدیکی آن به رقم یک میلیون نفر، در این بررسی لحاظ شده است. همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد در سال‌های آتی جمعیت این شهر بالغ بر یک میلیون نفر خواهد شد. به این ترتیب که سهم جمعیت هر شهر در سال ۱۳۹۵ با جمعیت محاسبه شده‌ی کل کشور در سال ۱۴۳۵ و برای هر یک از فرض‌های ضرب شود. (جدول ۸ تا ۱۱) البته در هر حالت سهم جمعیت کلان‌شهرها همچنان افزایش می‌یابد که در این حالت جمعیت شهرهای بزرگ به نسبت بیشتر خواهد شد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- روند شهرنشینی ایران در نیم‌قرن اخیر سیری صعودی داشته است. هرچند که افزایش نسبت شهرنشینی از جمله شاخص‌های توسعه محسوب می‌شود اما در ایران افزایش جمعیت شهری غالباً در چند کلان‌شهر بزرگ و از جمله شهر تهران اتفاق افتاده است. در توجیه چنین وضعیتی می‌توان گفت طی دهه اول قرن بیستم نه تنها ایران بلکه اکثر قریب به اتفاق کشورهای جهان سوم از پدیده‌ای به نام افزایش جمعیت رنج می‌بردند. افزایش بی‌رویه جمعیت در این کشورها آثار و پیامدهای متعددی بر ساختار اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی این کشورها برجای گذاشته است که یکی از بزرگ‌ترین و پایدارترین آن‌ها بزرگ شدن بیش از اندازه یک یا دو شهر در این کشورها است. در این مناطق به دلیل ضعف ساختاری و عدم مدیریت صحیح سیاسی، اغلب امکانات و منابع زندگی در یک یا دو شهر (پایتخت، یکی از این شهرها است) متمرکز شده است که این پدیده باعث هجوم بی‌رویه جمعیت از اطراف و اکناف کشور به کلان‌شهرها می‌شوند. در نتیجه این شهرها علاوه بر مشکلات عدیده زیست‌محیطی از قبیل آلودگی هوا، تخریب منابع زیستی، مشکلات حمل و نقل و ترافیک سرسام آور معمولاً با حد بالایی از جرم و جنایت و بزهکاری نیز روبه‌رو هستند. همچنین در اطراف این شهرها حاشیه‌نشینی، زاغه‌نشینی و حلبی‌آبادها مشکل عمده‌ی دیگری است که با آن دست به گریبان‌اند (شکویی، ۱۳۸۰: ۷۱).

- با اعمال هرگونه تدبیر جمعیتی، در آینده جمعیت شهری کشور افزایش خواهد یافت و فقط تفاوت در شدت افزایش خواهد بود.
- انتظار می‌رود در سال‌های آتی بر تراکم جمعیت کلان‌شهرها افزوده شود. به این ترتیب رشد نامتوازن جمعیت و تراکم آن‌ها در تهران و چند کلان‌شهر دیگر یکی از مشکلات بزرگی است که در آینده نیز ادامه خواهد داشت. بنابراین پیشنهاد می‌شود تمام برنامه‌ریزی‌های کلان کشور با هدف توسعه آمایش سرزمین ارائه شود. رشد ناموزون و نامناسب جمعیت و تراکم به وجود آمده در پایتخت از معضلات بزرگی است که باید مورد توجه قرار گیرد. برنامه‌ریزی‌های کلان و توزیع منابع اعتباری و سرمایه‌ای با توجه به نیازهای واقعی کشور مطابق با یک الگوی فراگیر ملی می‌تواند از رشد بی‌رویه و بزرگ شدن این کلان‌شهر بزرگ و سایر کلان‌شهرها جلوگیری کند.
- با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، در ایران حتی در بدترین سناریو (فرض میزان باروری کل ۱/۵ فرزند) پیش‌بینی می‌شود، رشد جمعیت شهری کشور هرگز به صفر نخواهد رسید.
- در برنامه‌ریزی دولت، ویژگی‌های جمعیتی ایران باید به صورت همه‌جانبه مورد توجه قرار گیرد. در حال حاضر شرایط جمعیتی کشور برای افزایش رشد اقتصادی و گام برداشتن در مسیر توسعه کاملاً مهیا است. به عبارتی حدود ۷۰ درصد جمعیت کشور در سنین فعالیت اقتصادی است، موهبتی جمعیتی (فرصت طلایی، پنجره جمعیتی فرصت‌ها) که از رهگذر کاهش سطح باروری به دست آمده است. این که تا چه اندازه از این فرصت استفاده شده و خواهد شد به برنامه‌ریزی و مدیریت این کار مربوط است. شرایطی که کشور چین طی سه دهه‌ی گذشته از آن برخوردار بوده است و با بهره‌گیری از چنین فرصتی در حال حاضر به‌عنوان یکی از قطب‌های بزرگ اقتصادی دنیا مطرح است.
- سیاست‌های افزایشی جمعیت در آینده منجر به افزایش جمعیت سالمند و نیز افزایش جمعیت کودک و نوجوان شده و در نتیجه بار تکفل دو چندان خواهد شد. به عبارتی فشار اقتصادی بر دوش تعداد محدودی از جمعیت خواهد افتاد. این جمعیت می‌بایست از یک‌سو به جمعیت کودک و نوجوان بپردازد و از سوی دیگر در پی تهیه امکانات و فراهم آوردن هزینه‌های نگهداری جمعیت سالمند و سالخورده باشد.
- به نظر می‌رسد، علی‌رغم وجود موانع طبیعی و اجتماعی- اقتصادی و تاریخی در کشور، لازم است که برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به مدد آمارهای جمعیتی، توزیع متعادل و متوازن جمعیت در مناطق مختلف شهری را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند و با استفاده از مشوق‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی، توسعه‌ی منطقه‌ای، معافیت‌های مالیاتی، ایجاد فرصت‌های آموزشی و فنی و حرفه‌ای و شغلی، به‌خصوص برای جمعیت نوجوان و جوان، جمعیت را از مناطق پرتراکم شهری به سوی مناطق کم‌تراکم سوق دهند. در اواسط سده‌ی حاضر شهر بندرعباس و در دهه‌های اخیر شهر چابهار به‌عنوان قطب‌های عمده‌ی جذب جمعیت مهاجر از نقاط مختلف کشور، نمونه‌های خوبی از موفقیت و توانایی برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی و صنعتی در جذب جمعیت به مناطق گرم و خشک و فاقد جذابیت طبیعی برای سکونت و زندگی به شمار می‌آیند.